

Βαλκανικά Σύμφωνα Φιλίας, 1912-1941*

Η ιδέα της διαβαλκανικής συνεργασίας, αν και εμφανίζεται δυναμικά και εμπράγματα στο ιστορικό προσκήνιο μόλις τον 20ό αι., έχει βαθύτερες ρίζες, που εκκολάφθηκαν σε εποχές αδιαμφισβήτητης οθωμανικής κυριαρχίας. Από τον Ρήγα Βελεστινλή και τους οραματισμούς του για ένα βαλκανικό κράτος στο πλαίσιο της Ελληνικής Δημοκρατίας, στο οποίο θα αίρονταν οι φυλετικές, γλωσσικές και θρησκευτικές διακρίσεις με βάση την αρχή της ισοτιμίας,¹ έως τις ατελέσφορες ή ανεφάρμοστες προσπάθειες για την υπογραφή διμερών συνθηκών συμμαχίας, όπως για παράδειγμα αυτή μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας στο Φέσλαου τον Αύγουστο του 1867, ο κοινός παρονομαστής ήταν η σφοδρή καταδίκη του οθωμανικού καθεστώτος και ο αντίστοιχος ανασχετικός παράγοντας οι αλληλοσυγκρουόμενες εδαφικές βλέψεις των βαλκανικών ανταγωνισμών.²

Ωστόσο, η κοινή απειλή που σταδιακά συνέστησε για τους βαλκανικούς λαούς η εθνικιστική πολιτική του Νεοτουρκικού Κομιτάτου, μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων το 1908, οδήγησε στη σύμπτυξη ενός ευρύτερου βαλκανικού μετώπου, που έλαβε σάρκα και οστά μέσα από την υπογραφή μιας σειράς συμμαχιών, θέτοντας στο στόχαστρό τους τη διαίωνηση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα τη μακροήμερευση της στα ευρωπαϊκά εδάφη της. Στις 29 Φεβρουαρίου/13 Μαρτίου 1912 υπογράφηκε με κάθε μυστικότητα μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας η Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας που άνοιξε το δρόμο για τη βαλκανική συνεννόηση του 1912. Στη συνθήκη, που υπέγραψαν ο Φερδινάνδος Α΄ και ο Πέτρος Α΄, προβλεπόταν η εκατέρωθεν εγγύηση του εδάφους και της πολιτικής ανεξαρτησίας, καθώς και η παροχή βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης από μια τρίτη δύναμη, έστω και εξω-βαλκανική. Στο μυστικό παράρτημα καθορίζονταν επακριβώς οι στρατιωτικές ενέργειες, στις οποίες θα προχωρούσαν οι δύο χώρες, καθώς και τα εδάφη που θα μοιράζονταν, αφήνοντας ωστόσο μάλλον στη δυναμική του πολέμου να επιλύσει το ακανθώδες ζήτημα της διανομής των μακεδονικών εδαφών. Στις 21 Μαΐου του ίδιου έτους υπεγράφη και η αντίστοιχη στρατιωτική σύμβαση. Τόσο η τελευταία όσο και η συνθήκη συμμαχίας ίσχυσαν έως το τέλος του 1920.³

Η συγκρότηση του αντιτουρκικού μετώπου τις παραμονές του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου ήρθε να ενισχυθεί από τη συμμετοχή της Ελλάδας στον συνασπισμό, σε επίγνωση του κινδύνου που διαγραφόταν για τα ελληνικά ζωτικά συμφέροντα στη Μακεδονία. Στις 16/29 Μαΐου 1912 υπεγράφη μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας η Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας, που περιλάμβανε μια αμυντική συμφωνία, σε περίπτωση προσβολής της μιας ή της άλλης χώρας από την οθωμανική αυτοκρατορία, τον συντονισμό των στρατιωτικών τους ενεργειών και την υπογραφή από κοινού ενός τελικού κειμένου ειρήνης, και μιας συμμαχίας «ειρήνης και αμοιβαίας προστασίας», επιχειρώντας να διαφυλάξουν τα δικαιώματα των υπόδουλων αδελφών τους. Στις 5 Οκτωβρίου 1912 η ελληνοβουλγαρική στρατιωτική σύμβαση επισφράγισε την προσέγγιση μεταξύ των δύο χωρών, κάτι που θεωρούταν ανέφικτο μόλις λίγους μήνες νωρίτερα.⁴

Οπωσδήποτε, στις παραμονές του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου η διαβαλκανική προσέγγιση παρουσίαζε συμβατικές ατέλειες και αντιφάσεις ικανές να προξενήσουν διαμάχες. Εκτός των εδαφικών ασαφειών, που μια ειδικότερη προσπάθεια διαρρυθμίσεώς τους

1. Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, ἰ τφρ. Α. Ξανθόπουλος, Αθήνα, ΜΙΕΤ, ²1984, σ. 45.

2. Για τις προσπάθειες προσέγγισης των βαλκανικών κρατών πριν από τους βαλκανικούς πολέμους βλ. ενδεικτικά, Κ. Σβολόπουλος, «Τα όρια της διαβαλκανικής συνεργασίας πριν από τους βαλκανικούς πολέμους», ΕΛΙΑ (έκδ.), *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων, 1910-1914*, Αθήνα 1993, σσ. 17-24.

3. Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800. Η διαμόρφωση και η άσκηση της εθνικής πολιτικής*, τ. Β΄, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 220.

4. Κολιόπουλος, *ό.π.*, σ. 221.

ήταν δυνατό να οδηγήσει εκ προοιμίου σε ναυάγιο την υπογραφή των προαναφερθέντων συμμαχικών συμφωνιών, έλειψε η συγκρότηση της συμμαχίας σε τριμερή ή τετραμερή βάση, καθώς εκτός από την προφορική συμφωνία μεταξύ Βουλγαρίας και Μαυροβουνίου, δεν ευοδώθηκαν αντίστοιχες προσπάθειες σε γραπτό ή έστω προφορικό επίπεδο μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας και Μαυροβουνίου. Από την άλλη, η Ρουμανία απέφυγε να δεσμευτεί με οιοδήποτε τρόπο έναντι των άλλων βαλκανικών κρατών. Εντούτοις, για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία των Βαλκανίων είχε συγκροτηθεί ένα κοινό μέτωπο βάσει συμμαχιών ικανό να αναλάβει πολεμική δράση εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας για την απελευθέρωση των αλύτρωτων χριστιανών αδελφών της νοτιοανατολικής Ευρώπης.⁵

Οι επιτυχίες του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου γρήγορα αντιπαρατέθηκαν με τις διαφωνίες που ανεφάνησαν κατά τις διαπραγματεύσεις της ειρήνης στο Λονδίνο, ενώ η υπογραφή στη Θεσσαλονίκη στις 19 Μαΐου/1 Ιουνίου 1913 της ελληνοσερβικής συνθήκης Ειρήνης, Φιλίας και Αμοιβαίας Συνεργασίας (αμοιβαία εγγύηση των εδαφικών κτήσεων των δύο χωρών και αμοιβαία παροχή στρατιωτικής βοήθειας σε περίπτωση απρόκλητης επίθεσης από τρίτη χώρα –Βουλγαρία– η εμπλοκής με εξω-βαλκανική δύναμη) ήταν το αποτέλεσμα μιας μακράς περιόδου βουλγαρικών προκλήσεων και εκατέρωθεν δυσπιστίας που οδήγησε από την επισφάλεια του συμμαχικού μετώπου στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Με τη συνθήκη Ειρήνης του Βουκουρεστίου της 10ης Αυγούστου 1913 χαράσσονταν οριστικά τα νέα σύνορα στη Χερσόνησο του Αίμου και διαρρυθμίζονταν οι εδαφικές διαφορές της Βουλγαρίας με τις Ρουμανία – Σερβία, ενώ παράλληλα ανευρισκόταν μια ικανοποιητική λύση στο ζήτημα της χάραξη των συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας.⁶

Οι εδαφικές ρυθμίσεις, τα κέρδη ή οι απώλειες των Βαλκανικών Πολέμων, καθώς και οι ανεκπλήρωτες εθνικές προσδοκίες έμελλαν να τεθούν σε νέα δοκιμασία και να αναθεωρηθούν λίγους μόνο μήνες μετά το τέλος της πολεμικής αναστάτωσης στη Χερσόνησο του Αίμου. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δοκίμασε για μια ακόμη φορά την ανθεκτικότητα προηγούμενων συμμαχιών και επαναβεβαίωσε με εμφαντικό τρόπο πως οι περιφερειακού χαρακτήρα συμμαχίες και τα σύμφωνα φιλίας των βαλκανικών κρατών δεν μπορούσαν επ' ουδενί να λειτουργήσουν ανασχετικά και κατ' επέκταση προστατευτικά σε περίπτωση διεθνούς εμπλοκής και ενός γενικευμένου ευρωπαϊκού πολέμου μεταξύ των Δυνάμεων, πόσω μάλλον όταν αυτός σύντομα θα εξελισσόταν και σε παγκόσμιο.

Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της εμπλοκής στη Μικρά Ασία, που οδήγησε στην κορύφωση της κρίσης τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, η επιστροφή στον βαλκανικό μικρόκοσμο επιχειρήθηκε μέσα από τη δύσκολη διαχείριση των εκκρεμών διαφορών, με αιχμή του δόρατος το μειονοτικό ζήτημα. Δίπλα στις εκκρεμότητες, που απέρρεαν από τις προβλέψεις της Συνθήκης της Λωζάννης και διατηρούσαν τεταμένες τόσο τις ελληνοτουρκικές όσο παρεπόμενα και τις ελληνοαλβανικές σχέσεις, ανέκυψαν μια σειρά άλλων προβλημάτων, επιδεινώνοντας τις διμερείς επαφές της Ελλάδας με τη Σερβία και τη Βουλγαρία. Το πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ (29.9.1924), η ανεύθυνη εξωτερική πολιτική της παγκαλικής δικτατορίας, με αποκορύφωμα την εισβολή σε βουλγαρικό έδαφος μετά το μεθοριακό επεισόδιο του Πετριτσίου (Οκτώβριος 1925), η καταγγελία εκ μέρους της γιουγκοσλαβικής πλευράς της συνθήκης του 1913 και τελικά οι ετεροκαθοριζόμενες μεταμορφώσεις των Σλαβοφώνων της ελληνικής Μακεδονίας σε βουλγαρική και στη συνέχεια σε γιουγκοσλαβική μειονότητα συνέστησαν τους σημαντικότερους σταθμούς μιας

5. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1993, σσ. 74-5.

6. Για τη συνθήκη του Βουκουρεστίου βλ. ενδεικτικά, *Η συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. 75 χρόνια από την απελευθέρωση της Μακεδονίας*, Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 16-18 Νοεμβρίου 1988, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990.

ταραχώδους πορείας της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής αλλά και των διαβαλκανικών σχέσεων.⁷

Επρόκειτο στην πραγματικότητα για σπασμωδικές κινήσεις μηδενικής συστηματικότητας μέσα σε ένα ρευστό και διαρκώς μεταβαλλόμενο μεσοπολεμικό περιβάλλον, με την αστάθεια να επιτείνεται εξαιτίας των καταστατικών αδυναμιών που εμφάνιζε η ΚτΕ. Κυρίως το πρότυπο της γνωστής συμφωνίας του Λοκάρνο (όπου Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Αγγλία και Ιταλία συνομολόγησαν την εγγύηση των γαλλογερμανικών και βελγογερμανικών συνόρων) δεν ήταν δυνατό να μεταφερθεί σε καμία άλλη γεωγραφική ευρωπαϊκή ενότητα, ιδιαίτερα δε στην περίπτωση των Βαλκανίων, όπου αφενός οι ανταγωνισμοί και οι επιβουλεύσεις μεταξύ των βαλκανικών κρατών ενίσχυαν τις φυγόκεντρες τάσεις -οι τελευταίες εύρισκαν προσφορότερο έδαφος στην εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων- και αφετέρου ο βουλγαρικός αναθεωρητισμός δεν εγγυόταν σε καμία περίπτωση το απαραβίαστο των συνόρων.

Σε αναζήτηση της συνοριακής εγγύησης, της εδαφικής της ακεραιότητας και της διασφάλισής της μέσω διμερών ή πολυμερών συμμαχιών, η ελληνική πλευρά προχώρησε σταδιακά σε τολμηρά βήματα για την εξεύρεση ικανών εξωτερικών συμμαχικών ερεισμάτων που θα μπορούσαν την κατάλληλη στιγμή να χρησιμεύσουν για την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων. Η ελληνο-ιταλική προσέγγιση επί πρωθυπουργίας Μιχαλόπουλου έδρεψε τους πρώτους καρπούς, όταν με την ενθάρρυνση του Μουσολίνι Ελλάδα και Ρουμανία υπέγραψαν στις 21 Μαρτίου 1928 σύμφωνο «μη επιθέσεως και διαιτησίας». Με τον τρόπο αυτό εγκαινιαζόταν η πολιτική της υπογραφής διμερών ενδοβαλκανικών συμφωνιών που ξεκίνησε επί Μιχαλόπουλου και θα κορυφωνόταν επί πρωθυπουργίας Βενιζέλου.⁸

Ο τελευταίος κατέστη θιασώτης των διμερών συμφώνων εντός του βαλκανικού περιβάλλοντος, αντιλαμβανόμενος πως η ιδέα της ομοσπονδοποίησης των Βαλκανίων προσέκρουε στις παρελθοντικές διαφορές και τις πικρίες που είχαν αφήσει οι πολεμικές συγκρούσεις (Βαλκανικοί Πόλεμοι και Α΄ Παγκόσμιος). Ο ίδιος συνόψισε αργότερα τις κατευθυντήριες γραμμές της πολιτικής του ως εξής: «*Η πολιτική αυτή συνίστατο πρώτον εις την αποκατάστασιν σχέσεων με την Μεγάλην Μεσογειακήν Δύναμιν, την γείτονά μας Ιταλίαν, σχέσεων όσον είναι δυνατόν εγκαρδίων και αναλόγων με εκείνας τας οποίας έχει η Ελλάς επί ένα όλον αιώνα με την Γαλλίαν και την Αγγλίαν. Δευτέρα βάση της εξωτερικής μας πολιτικής ήτο να εκκαθαρίσωμεν τας διαφοράς μας όχι μόνον με την Γιουγκοσλαβίαν, εξ αφορμής της Σερβικής ζώνης της Θεσσαλονίκης, αλλά και με την Τουρκίαν και μετά ταύτην με την Βουλγαρίαν και την Αλβανίαν, διότι συμφέρον ημών ήτο να φθάσωμεν, αν ήτο δυνατόν, και με αυτά τα κράτη εις μίαν πλήρη εκκαθάρισιν του παρελθόντος και την ίδρυσιν στενών σχέσεων φιλίας, μολονότι η φιλία μας με τας δύο τελευταίας γειτονικάς χώρας ήρχετο εις δευτέραν μοίραν. Τρίτη βάση ήτο η επιμελής αποφυγή της εξαρτήσεώς μας από οιονδήποτε εκ των συνδυασμών των Μεγάλων Δυνάμεων και δη εκείνων αίτινες εζήτουν να ασκούν επιρροήν εις τα Βαλκάνια, εις τρόπον ώστε αν θα είχε η ανθρωπότης την δυστυχίαν να ίδη και πάλιν εκρηγνυόμενον ένα μέγalon πόλεμον, να μην παρασυρθώμεν και ημείς εις αυτόν υποχρεωτικώς ως εκ του συνδέσμου, τον οποίον θα είχομεν με τον ένα των διαμαχομένων*».⁹

Στο πλαίσιο αυτό η υπογραφή στις 23 Σεπτεμβρίου 1928 της συνθήκης «φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού διακανονισμού» μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας επιβεβαίωσε τη σταθερή προσήλωση του Βενιζέλου στην επιλογή των διμερών συνθηκών προς άρση των

7. Βλ. ενδεικτικά, Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα, Καστανιώτης, ⁵2002, σ. 130 κ.ε., 298 κ.ε.

8. Γενικότερα για τις συμφωνίες που υπογράφηκαν κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου της πρωθυπουργίας Βενιζέλου βλ. Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας, 1912-1941*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2005, σ. 303 κ.ε.

9. Σβολόπουλος, ό.π. (σημ.5), σ. 212.

διαφορών σε περιφερειακό επίπεδο. Η περαιτέρω προσέγγιση με τη Ρουμανία δεν επεκτάθηκε στην περίπτωση της Βουλγαρίας αλλά αντιθέτως κατέληξε σε θετικά αποτελέσματα σε αυτήν της Γιουγκοσλαβίας. Η επιδίωξη των δύο πλευρών να επιλύσουν τις διαφορές αναφορικά με την ελεύθερη ζώνη και τη σιδηροδρομική γραμμή Γευγελής-Θεσσαλονίκης, ακόμα και με προσφυγή στην επιδιαιτησία, κατέληξε στην υπογραφή στις 27 Μαρτίου 1929 του Συμφώνου Φιλίας, Συνδιαλλαγής και Δικαστικού Διακανονισμού, αντίστοιχου της ελληνο-ιταλικής συμφωνίας.¹⁰

Από τις σημαντικότερες πράξεις πολιτικού ρεαλισμού εκ μέρους του Βενιζέλου, που ήταν εύλογο να προκαλέσει πολλές αντιδράσεις ιδίως στο εσωτερικό από τον προσφυγικό κόσμο, ήταν η προσέγγιση με την Τουρκία, με σκοπό την άρση των αρνητικών παρεπόμενων του συγκρουσιακού παρελθόντος και την οικοδόμηση στο μέλλον σχέσεων φιλίας και συνεργασίας. Με βάση το οικονομικό σύμφωνο καθώς και το σύμφωνο εγκατάστασης διευθετούνταν, η αλήθεια είναι ευνοϊκότερα για την τουρκική πλευρά, οι εκκρεμότητες αναφορικά με τις εγκαταλειφθείσες περιουσίες (συμψηφισμός των περιουσιών), ενώ στο εξής απαγορευόταν η επιστροφή των προσφύγων στις εστίες τους. Οι συμφωνίες αυτές, που εμπλουτίστηκαν με πρόνοιες για το εμπόριο και τους ναυτικούς εξοπλισμούς, έθεσαν τη βάση για το ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας, Συνδιαλλαγής και Διαιτησίας που υπογράφηκε στην Άγκυρα, στις 30 Οκτωβρίου 1930, με την επίσκεψη του Βενιζέλου στην τουρκική πρωτεύουσα. Στο πρώτο από τα συνολικά είκοσι οκτώ άρθρα του διακηρυσσόταν η ανάγκη να υπάρξουν φιλικές σχέσεις, με τη δεσμευτική υποχρέωση των δύο χωρών να μην υπογράψουν κανένα άλλο σύμφωνο πολιτικής ή οικονομικής μορφής που θα στρεφόταν εις βάρος του άλλου. Το δικαίωμα της προσφυγής στη Χάγη, καθώς και η υποχρέωση της τήρησης ουδετερότητας σε περίπτωση επίθεσης από τρίτο ενίσχυαν την αμοιβαιότητα και καθιστούσαν πολύτιμη την προσέγγιση σε σχέση με το παρελθόν αλλά και το μέλλον. Τρία χρόνια αργότερα (14 Σεπτεμβρίου 1933), οι δύο χώρες υπέγραψαν ένα ακόμα σύμφωνο (Εγκάρδιας Συνεννόησης), το οποίο εγγυόταν το απαραβίαστο των κοινών τους συνόρων.¹¹

Στις αρχές της δεκαετίας του '30 είχε καταστεί πλέον φανερό πως το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας έπνεε τα λούστια, ενώ σε μια αντίστροφη διαδρομή ενισχυόταν ο αναθεωρητισμός και οι υποστηρικτές του ανά την Ευρώπη. Η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία συνιστούσε ευθύς εξαρχής σκληρή δοκιμασία για τη συνθήκη ειρήνης των Βερσαλλιών, αλλά και γενικότερα για κάθε προσπάθεια να υπάρξει μια σύγκλιση των κρατών σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Ήδη οι διμερείς συμφωνίες κρίνονταν ανεπαρκείς από τη στιγμή που κλυδωνιζόταν συνολικά το σύστημα ασφάλειας και οι υποστηρικτικοί θεσμοί του. Η ανάγκη της συγκρότησης ενός πολυμερούς συμφώνου έστω και περιφερειακού χαρακτήρα που θα παρείχε αμοιβαίες εγγυήσεις είχε τεθεί νωρίτερα με ακόμη πιο ρηξικέλευθο τρόπο από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, θιασώτη της σύμπτυξης μιας ομοσπονδίας των λαών της Χερσονήσου του Αίμου που θα επιταχυνόταν μέσω της σύγκλισης περιοδικών διαβαλκανικών διασκέψεων.

Αρκετά από όσα είχε οραματιστεί ο Παπαναστασίου, ιδιαίτερα δε η ανάγκη να υπάρξει μια διαβαλκανική συνεργασία για την προάσπιση της ειρήνης στην περιοχή, υλοποιήθηκαν μεταξύ 1930-34 μέσα από τέσσερις συνδιασκέψεις (υπό την αιγίδα της ΚτΕ διαδοχικά στην Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Βουκουρέστι και Θεσσαλονίκη) και κατέληξαν στο Σύμφωνο της Βαλκανικής Συνεννόησης της 9ης Φεβρουαρίου 1934, που υπογράφηκε στην Αθήνα από τους υπουργούς Εξωτερικών της Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας, Τουρκίας και Ελλάδας. Στα επιμέρους άρθρα του τονιζόταν η επιθυμία κατοχύρωσης της ειρήνης στα

10. Φεργάδη, ό.π., σσ. 308-310.

11. Φεργάδη, ό.π., σσ. 310-317.

Βαλκάνια, η διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος και ο σεβασμός στις αρχές της διεθνούς νομιμότητας. Η συμφωνία είχε διετή διάρκεια με δυνατότητα ανανέωσης.¹²

Παρόλα αυτά, η αντίδραση των αναθεωρητικών δυνάμεων (Γερμανία, Ιταλία) αλλά και της Αγγλίας στη σύναψη τοπικής σημασίας συμφωνιών και η βαθμιαία πόλωση στο πεδίο των διεθνών σχέσεων υπονόμισαν την εμβέλεια του συμφώνου. Χαρακτηριστική ήταν η στάση του Βενιζέλου, ο οποίος αντιτάχθηκε στο γενικό πνεύμα του συμφώνου, θεωρώντας πως η χώρα κινδύνευε να εμπλακεί σε ευρύτερες διεθνείς διενέξεις. Στα χρόνια 1934-39, η αποσύνθεση του καθεστώτος της ειρήνης και η επιδείνωση της διεθνούς κρίσης υπέβαλαν σε σκληρή δοκιμασία το σύστημα των ενδοβαλκανικών εγγυήσεων και τελικά οδήγησαν στην άμβλυση της βαλκανικής αλληλεγγύης. Ήταν άλλωστε εξαρχής επισφαλής κάθε προσπάθεια που δεν θα περιέκλειε όλα τα κράτη, κάτι που στην περίπτωση της Βουλγαρίας ήταν πολύ δύσκολο να συμβεί. Οι μελλοντικές εξελίξεις δικαίωσαν τους πρώτους προβληματισμούς και ενίσχυσαν τις φυγόκεντρες δυνάμεις, απομειώνοντας σταδιακά το κύρος των εγγυήσεων. Η πρόσδεση της Ρουμανία του Αντωνέσκου στο γερμανικό άρμα και η αποσυσπειρωτική πολιτική του Μίλαν Στογιάνοβιτς επέφεραν τα πρώτα ισχυρά πλήγματα στο βαλκανικό σύμφωνο· η υπογραφή στις 29 Ιανουαρίου 1937 συμφώνου με τη Βουλγαρία εκ μέρους της Γιουγκοσλαβίας επί της βάσης της «αδιατάρακτου, ειλικρινούς και αιώνιας φιλίας» μεταξύ των δύο κρατών έπληττε επί της ουσίας τον σκληρό πυρήνα του βαλκανικού συμφώνου. Ακόμα και όταν τα συμβαλλόμενα μέρη δέχτηκαν να συνομολογήσουν για την άρση των περιορισμών που απέρρεαν από τη συνθήκη του Νεϋγί, με αντάλλαγμα τη δέσμευση της Βουλγαρίας να απόσχει από κάθε επιθετική ενέργεια, η κυβέρνηση Κιοσειβάνωφ αρνήθηκε να εγκαταλείψει τις αναθεωρητικές αρχές της και να δηλώσει σεβασμό στο εγγυητικό καθεστώς των Συνθηκών.¹³

Το κύκνειο άσμα των βαλκανικών συμφώνων φιλίας και συνδιαλλαγής ήταν ταυτόχρονα και το κύκνειο άσμα της παγκόσμιας ειρήνης. Ο Άξονας είχε προ πολλού παραβιάσει κάθε αρχή διεθνούς νομιμότητας, με την υποχωρητική ανοχή των προασπιστών της. Τα Βαλκάνια αργά ή γρήγορα θα περιλαμβάνονταν στα σχέδια επέκτασης ή ανάσχεσής της, ανάλογα με την πλευρά εκπόνησής τους, και τότε το κάθε κράτος χωριστά θα ακολουθούσε το δικό του δρόμο, που αναπόδραστα θα συμπλεκόταν τελικά για μια ακόμη φορά με τους υπόλοιπους. Από την άποψη αυτή, η εικοσαετής μεσοπολεμική περίοδος δεν συνιστούσε τομή αλλά συνέχεια των παγκοσμίων πολέμων και κατ' επέκταση συνέχεια των βαλκανικών ανταγωνισμών.

Στράτος Ν. Δορδανάς
Λέκτορας Ιστορίας
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

*Το παρόν κείμενο είναι η παρέμβαση του κ. Δορδανά στην κεντρική ομόθυμη ομιλία του κ. Σπ. Σφέτα στην εκδήλωση της 16ης Νοεμβρίου 2011, που πραγματοποιήθηκε στην Ε.Μ.Σ. στο πλαίσιο των διαλέξεων της *ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1913-2011 Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες*

12. Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Μειονότητες στα Βαλκάνια. Βαλκανικές διασκέψεις 1930-1934*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994. Κωνσταντίνος Δ. Σβολόπουλος, *Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», χ.χ.έ.

13. Σβολόπουλος, ό.π. (σημ. 5), σσ. 249-250.